

KULTURNÍ EVOLUCE A ANTROPOLOGOVÉ: MORGAN, TYLOR, FRAZER

Linda Hroníková

Kultura od počátku byla a stále je ústřední téma (sociokulturní) antropologie. Téma je to mnohovrstevnaté a bohaté, tak jako jsou pestré a nepřehledné kulturní projevy lidských společností. A to nejen těch současných, ale také všech minulých, po kterých zůstaly nějaké „kulturní stopy“, které můžeme studovat a interpretovat.

S ústředními tématy bývá mnohdy potíž už při samotném sestavování definice¹. Co je to „kultura“? Jak svázat do jedné či několika málo vět krajové podobnosti i odlišnosti, jak úzce či široce jí rozumět? Kultura se ani na papíře nenechá snadno sešněrovat, a tak existuje velké množství encyklopedických definic i celých studií, které se snaží zachytit její podstatu a komplexnost.

V antropologii k těm nejcitovanějším patří zřejmě definice britského antropologa Edwarda Burnetta Tylora publikovaná v jeho knize *Primitivní kultura*: „Kultura nebo civilizace [...] je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.“ (překlad definice z: Soukup 2004, 12).

Toto pojetí dávalo termínu *kultura* mnohem širší význam, než jak se dosud ve viktoriánské éře² termín chápal. Kultura pro viktoriánské myslitele do této doby představovala nejvyšší intelektuální a uměleckou aspiraci lidského ducha.

---

¹ O různých možnostech chápání slova „kultura“ viz kapitola Petra Tuřečka a Jana Havlíčka a také kapitola Pavla Dudy.

² Viktoriánská éra – období vlády britské královny Viktorie v letech 1837–1901, pozn. LH.

PRIMITIVE CULTURE.

CHAPTER I.

THE SCIENCE OF CULTURE.

Culture or Civilization—Its phenomena related according to definite Laws—
Method of classification and discussion of the evidence—Construction of
successive stages of culture by Permanence, Modification, and Survival—
Principal topics examined in the present work.

CULTURE or Civilization, taken in its wide ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society. The condition of culture among the various societies of mankind, in so far as it is capable of being investigated on general principles, is a subject apt for the study of laws of human thought and action. On the one hand, the uniformity which so largely pervades civilization may be ascribed, in great measure, to the uniform action of uniform causes; while on the other hand its various grades may be regarded as stages of development or evolution, each the outcome of previous history, and about to do its proper part in shaping the history of the future. To the investigation of these two great principles in several departments of ethnography, with especial consideration of the civilization of the lower tribes as related to the civilization of the higher nations, the present volumes are devoted.

Obr. 1. Definice kultury.
(Tylor 1871,1)

Uvedená Tylorova kniha vyšla v roce 1871, v době, kdy Starý i Nový kontinent, tedy Evropa a Severní Amerika, prožívaly neobyčejný ekonomický růst. Západní způsob života tak ještě více kontrastoval s životem lidí v jeho tehdejších koloniích, zvláště pokud šlo o lovecko-sběračské společnosti. Změny na Západě se ale netýkaly jen hospodářské oblasti, rozkvět od poupěte do velkého barevného květu zažily i různé vědecké obory od lékařství po techniku.

Tehdy se začala konsolidovat i mladá vědecká disciplína – antropologie. Ve druhé polovině 19. století se zformoval její první směr, ač ji v té době netvořila vědomě jednotná škola badatelů. Tento směr dostal název evolucionistická antropologie a jedním z jeho klíčových zástupců byl i autor výše uvedené definice kultury – E. B. Tylor.

Přídomek „evolucionistická“ odkazuje na podobné rysy s evoluční teorií³ britského přírodovědce Charlese Darwina (1809–1882)

³ Určitý rozpor mezi tím, jak teorii evoluce prezentoval ve svém díle Charles Darwin a tím, jak ji chápali tito první antropologové, ukazuje ve své kapitole Pavel Duda.

vyšlovenou ohledně biologických zákonitostí vývoje organismů a publikovanou v knize *O vzniku druhů přírodním výběrem* (1859).

Teze o kulturní evoluci v antropologii však nebyla přímočarým důsledkem zveřejnění Darwinovy teorie, i když jí poskytla jakousi legitimitu. Teorie pokroku v evolucionistické antropologii navazovaly na mnohem starší myšlenky, které bychom našli už u antických autorů. Ty evolucionističtí antropologové nejen četli, ale mnohdy i překládali. Ještě výraznější pak byla intelektuální návaznost na osvícenské myslitele (J. A. de Condorcet, A. Ferguson a další), kteří se zabývali vlastní civilizací („my“) versus „exotické“ společnosti odhalené během koloniální expanze Západu („oni“). Tylor a jeho souputníci osvícenskou tradici oživilí a Darwinova teorie jim, alespoň podle jejich mínění, poskytla dobrý nástroj, jak tuto myšlenkovou cestu ještě lépe prokázat (mj. Budil 2003).

Centrální témata, kolem kterých se nová disciplína formovala, byly kromě kultury také společenské zřízení a struktura. V druhé polovině 19. století to znamenalo zejména problematiku prvotního (dobově řečeno primitivního) náboženství a sociální struktury ve vztahu k soudobé euroamerické civilizaci (Trautmann – Kabelac 1994).

Jaká byla základní východiska evolucionistických antropologů? Uvedme zde alespoň tři, budeme tak styloví, neboť číslo tři je oblíbené v pohádkách i mýtech, což byl zase oblíbený žánr pro analýzu evolucionistických antropologů. Zaprvé tedy evolucionističtí antropologové předpokládali v duchu racionalismu 18. století *psychickou jednotu veškerého lidstva*, zadruhé *unilineární evoluci*, tedy, že všechny lidské společnosti musí projít univerzálními stadii vývoje (divošství, barbarství, civilizace) a zatřetí uznávali *teorii vývojového paralelismu*, tj. že kulturní vývoj má ve všech geografických oblastech obdobný průběh.

Antropologové hledali (a protože chtěli, tak i nacházeli) v jednotlivých společenských fenoménech trendy vývoje, kdy vše směřuje jednosměrně a víceméně přímočaře od jednoduchého ke složitějšímu, od stejnorodého k různorodému a vývojově vyššímu podobně jako u biologických aspektů v evoluci.

To, že se současné společnosti nachází aktuálně na různých stupních vývoje, vysvětlovali tím, že některé společnosti ve svém

vývoji ustrnuly, jiné pokročily o něco dál a další se vlivem různých okolností ocitly na samém vrcholu.

Hlavní snahou evolucionistických antropologů bylo zkonstruovat teoretické kulturně evoluční rámce pro nejrůznější společenské (pro)jevy, jako je například náboženství (J. Lubbock, J. G. Frazer, E. B. Tylor), právo, příbuzenský systém. Pro doložení svých hypotéz využívali především srovnávací a statistické metody, které aplikovali na rozsáhlý faktografický materiál ze vzdálených i blízkých končin světa. Vytvářeli s jejich pomocí vývojové modely, které leckdy doplnili ještě o archaičtější, již na světě neexistující, ale antropology předpokládané fáze (mj. Budil 2003, Soukup 2004).

Data, ze kterých vycházeli, získávali vesměs od cestovatelů, misionářů či dalších lidí pracujících v koloniální správě. Nelze však, jak se někdy stává, o této generaci antropologů paušálně tvrdit, že byla složená jen z kabinetních teoretiků. Někteří z nich sbírali data pro svoje práce i v terénu.

Cílem této kapitoly, která ani v nejmenším neaspiruje na to podat vyčerpávající výklad problematiky, je přiblížit životní osudy a díla tří zřejmě nejvýraznějších evolucionistických antropologů a uvážit, co z jejich práce zůstalo jako odkaz v antropologické pokladnici poznání. V řadě vědeckých disciplín platilo a leckdy stále platí, že jsou takové, jaké jsou světonázory jejich aktuálně činných představitelů. Nejinak tomu bylo i v námi sledovaných počátcích antropologie. Budeme-li tedy na následujících řádcích číst o L. H. Morganovi, E. B. Tylorovi a J. G. Frazerovi⁴, budeme tak v určitém smyslu číst i o evolucionistické antropologii.

LEWIS HENRY MORGAN (1818–1881)

Víte, který Američan byl jako jediný citován hned všemi třemi mysliteli nejrevolučnějších myšlenek moderní doby – Ch. Darwinem, K. Marxem a S. Freudem? Odpověď zní: Lewis Henry Morgan (Moses 2009). V případě Marxe v tom lze vidět trochu ironii,

---

⁴ Současníkem těchto tří zástupců evolucionistické antropologie byl i nejvýznamnější německý darwinista Ernst Haeckel (1834–1919), jehož *evoluční příběh* jste si mohli přečíst v předchozí kapitole Lenky Ovocákové.

vezmeme-li v úvahu, že Morgan byl také buržoazní právník (Murphy 2001). V každém případě byl však Morgan jeden z nejvlivnějších teoretiků 19. století a zakladatel moderního antropologického myšlení v USA (Budil 2003) a zároveň také všestranným terénním výzkumníkem. Za průkopníka, ne-li rovnou zakladatele studia kulturních fenoménů v terénu ho označil například americký antropolog Clark Wissler (White 1951, 11).

Morgan se narodil do dobře situované farmářské rodiny ve městě Aurora ve státě New York. Jeho otec byl senátor a Lewis šel v otcových politických stopách. Nejprve zasedal za Republikánskou stranu v Kongresu a v letech 1861–1869 působil jako senátor státu New York a stál v čele komise pro indiánské záležitosti (Budil 2003).

V mládí Lewis navštěvoval liberální školu Union College v Schenectady (1838–40). Naučil se zde mimo jiné latinsky a řecky. Studoval klasické autory, ale také matematiku nebo rétoriku. S několika přáteli založili „tajnou“ společnost Řád gordického uzlu (The Gordian Knot), kterou projevovali svůj obdiv antice (Budil 2003; Moses 2009).

Právnícké vzdělání získal na univerzitě v Auroře. V době ekonomické deprese však hned po ukončení studií nenašel práci v oboru, a tak se živil jako učitel na místní škole, překládal latinské klasiky (Horatia, Lucretia⁵, Cicera aj.) a zřejmě pomáhal i na farmě některému z bratrů.

Právníckou praxi posléze nastoupil v Rochesteru (1844), kde se specializoval na železniční společnosti a roku 1855 se stal ředitelem jedné z nich (Iron Mountain Rail Road Co.), to byl již čtyři roky ženatý s Mary Elizabeth Steelovou (mj. Budil 2003, Soukup 2011).

Pobyt v Rochesteru se ukázal jako zásadní i z hlediska jeho budoucí antropologické kariéry. Nedaleko se totiž nacházela indiánská rezervace Irokézů a Morgana jejich způsob života velmi zaujal. Řád gordického uzlu přejmenovali s přáteli na Velký řád

---

⁵ O tomto epikurejském filosofovi a básníkovi pojednávají v této knize Vojtěch Hladký a Eliška Luhanová, povšimněte si v jejich kapitole zejména pasáže o Lucretiově výkladu evoluce člověka a jeho kultury.

Obr. 2. Indiánský oděv – přední strana; vyrobený indiány ze západní části New Yorku pro newyorské sbírky. (Morgan 1850, Pl. 6)

Irokézů (The Grand Order of the Iroquois). Indiáni pro ně představovali protipól k civilizaci, ve které žili (Moses 2009). Jejich svět je lákal a napodobovali je například v oblečení a účastnili se iniciačních obřadů. Členové řádu však šli ve svém nadšení pro Irokézy ještě dále a snažili se jim pomoci právní cestou proti neoprávněnému zabírání území. Jejich úsilí v některých případech *padlo na úrodnou půdu* a Morgan byl roku 1846 za své zásluhy přijat do irokézského kmene Seneků do oddílu Sokolů, jeho jméno znělo Ta-ya-da-o-wuh-kuh, v překladu „Ten, kdo leží napříč“. Svě znalosti o Irokézích ze studia i z vlastního výzkumu vtělil pak do studie *Liga Ho-De-No-Sau-Nee neboli Irokézů* (1851), která je považována za první vědeckou práci o indiánské problematice (Budil 2003).

V následujících letech se intenzivně zabýval – a to jako první badatel – příbuzenskými systémy a jejich odrazem v terminologii (Murphy 2001). Svě poznatky nejen publikoval, ale také přednášel – například v příspěvku *Zákony irokézského příbuzenství* nebo v referátu *Předpokládané řešení otázky původu klasifikační soustavy příbuzenství*.

Materiál pro své další studie získal jednak zpracováním dat z dotazníků, které rozeslal do všech koutů světa (zapojení

s analyzovanými daty z dotazníků je využil v knize *Systémy pokrevnosti a sešvagření lidské rodiny* (1870).

Zde prezentoval svou představu vývoje podoby rodiny v následující časové linii: archaická promiskuita – havajský systém pokrevního příbuzenství (rodina pokrevních příbuzných) – punaluanský typ rodiny (skupinové manželství sester nebo bratrů a jejich partnerů, kteří již nemuseli být příbuzní) – turánský systém čili syndyasmická rodina (soužití několika párů) – patriarchální typ rodiny (polygamní partnerství muže a několika žen) – monogamní rodina s árijským systémem pokrevního příbuzenství (Budil 2003).

Někdy se uvádí, že příbuzenský klasifikační systém, který předložil, byl inspirovaný čtením díla *Primitivní manželství* (1865) od jiného evolucionistického antropologa a právníka, Skota J. F. McLennana. Podle záznamů v inventáři Morganovy knihovny si však Morgan tuto knihu pořídil až v únoru 1867, když již měl svou hypotézu zcela formulovanou (Trautmann – Kabelac 1994).

Této problematice se Morgan věnoval i ve svém hlavním díle *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštství přes barbarství k civilizaci* (1877). Jako pátou část této knihy koncipoval Morgan svoji poslední významnou práci *Domy a domácí život amerických domorodců* (1881), ze které přebíráme následující úryvek o rodové společnosti pohledem evolucionismu:

Rodová organisace nám odhaluje jednu z nejstarších a daleko převládajících institucí lidstva. Byla téměř všeobecnou základnou společenského zřízení pravěké společnosti asijské, evropské, africké, americké a australské. Byla nástrojem, jehož pomocí se společnost organisovala a udržovala. Vznikla v divoštství, prošla třemi stupni barbarství a uchovala se až do vzniku politické společnosti, což se událo až po vzniku civilisace. [...] Pokud sahají naše vědomosti, převládla tato organisace v celém pravěkém světě na všech kontinentech a byla přenesena až do historické periody kmeny, jež dosáhly doby civilisace. Avšak to není všechno. Rodová společnost, kdekoliv se s ní setkáváme, je s hlediska struktury a principů působení jedno a totéž; mění se však od nižších forem k vyšším v souhlase s postupujícím pokrokem lidí.